

Hrvatsko-bosanskohercegovački odnosi

Sadržaj

- 1. BiH u vanjskoj politici Hrvatske**
- 2. Na čemu se temelji ideja o *posebnosti* Bosne i Hercegovine?**
- 3. Tuđmanizam: utjecaj na sliku Bosne i Hercegovine u hrvatskoj vanjskoj politici**
- 4. Hrvatska u Europskoj uniji i pitanje Bosne i Hercegovine**

1. BiH u vanjskoj politici Hrvatske

U vanjskoj politici Republike Hrvatske, Bosna i Hercegovina kao tema i kao polje projiciranja moći i ostvarivanja interesa, ima posebno mjesto. Štoviše, moglo bi se govoriti i o tome da je – iz hrvatske perspektive – odnos Hrvatske i Bosne i Hercegovine *poseban*. On se izdvaja iz cjeline multilateralnih (uključujući i regionalnih – u smislu regije Zapadnog Balkana) i od ostalih bilateralnih odnosa koje Hrvatska ima s drugim zemljama i međunarodnim organizacijama. Najveće diplomatsko konzularno predstavništvo Hrvatska ima upravo u Bosni i Hercegovini. Prema podacima Ministarstva vanjskih i europskih poslova¹, trenutno je u Bosni i Hercegovini na službi 13 diplomatskih predstavnika u ambasadi u Sarajevu, te još tri generalna konzula – u Mostaru, Tuzli i Banjoj Luci, te dva konzula u konzulatima u Vitezu i Livnu. S 18 diplomata, hrvatska diplomatska misija u BiH je veća od one u Sjedinjenim Američkim Državama (šest diplomata u veleposlanstvu i devet konzula), SR Njemačkoj (5+1), Kini (5+1), Ujedinjenom Kraljevstvu (5), Italiji (4+2) i Francuskoj (4) – dakle u velikim zemljama Zapada. Također, veća je od ijedne druge diplomatske misije na Zapadnom Balkanu: u Srbiji Hrvatska ima osam diplomata u veleposlanstvu i jednog u konzulatu u Subotici, u Crnoj Gori 4+1, u Sjevernoj Makedoniji 4+1, na Kosovu 6.

Već i taj podatak pokazuje da Hrvatska posvećuje posebnu pažnju Bosni i Hercegovini. Od uspostave diplomatskih odnosa između dviju zemalja – u srpnju 1992. – odnose tih dviju država regulira čak 140 ugovora, sporazuma i obvezujućih izjava njihovih najviših dužnosnika. Premda neki od tih ugovora više nisu na snazi ili čak nisu nikada ni stupili na snagu jer nisu ratificirani, tako velik broj obostrano potpisanih dokumenata izdvaja se također od broja sličnih akata potpisanih s drugim državama.

Bosna i Hercegovina je, uz to, jedina druga tema kojom se bave manje-više svi akteri hrvatske politike – uz euroatlantske integracije. No, dok su integracije u NATO i EU-u bile glavna tema u *trećoj jednociljnoj fazi* hrvatske vanjske politike², a prije te faze su bili manje zastupljeni u njenom programu – zbog fokusa na međunarodno priznanje i reintegraciju teritorija – Bosna i Hercegovina je od samog proglašenja samostalnosti u lipnju 1991. pa do danas ostala u fokusu hrvatske vanjske politike.

* Autor je profesor međunarodnih odnosa na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i gostujući profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. On je član Europske akademije znanosti i umjetnosti i član Internacionalne akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

¹ Podaci pod: <https://mvep.gov.hr/diplomatske-misije-i-konzularni-uredi/veleposlanstva-rh-u-svijetu/22966?country=17>. Pristup: 20.03.2022.

² D. JOVIĆ, Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj uniji, *Politička misao*, Zagreb 48/2/2011, s. 7-36.

U hrvatskoj politici općenito, pa i u javnom diskursu koji se oblikuje u Hrvatskoj i među Hrvatima u Bosni i Hercegovini – barem među onima koji snažno utječu na oblikovanje politike u samoj Hrvatskoj – Bosna i Hercegovina je posebna tema i po njenoj *tabuiziranosti* i *totemiziranosti*.³ O temi BiH je doista u Hrvatskoj teško razgovarati sasvim slobodno i kritički, dovodeći u pitanje *svete* koncepte, kao što je *konstitutivnost naroda*. Naročiti tabu predstavlja korištenje pojma *manjina* u kontekstu odnosa u BiH, a posebno u vezi s Hrvatima. Politički diskurs se po tom pitanju radikalno razlikuje od politološkog, tj. akademskog. Za politologe, manjina nije samo kvantitativno određena kategorija, nego i relacijska. Nacionalne manjine su oni dijelovi nekog naroda koji u nekoj drugoj državi (*svojoj matičnoj državi*) već ostvaraju suverenost, bez obzira na postotak stanovništva kojeg imaju u ovoj drugoj državi u kojoj su manjina. Tako su Albanci u Jugoslaviji bili *nacionalna manjina* (a ne jedan od *naroda SFRJ*), bez obzira što su na jednom dijelu teritorije SFRJ, na Kosovu, bili čak i etnička većina. Stvaranjem nezavisne Hrvatske, kao i nezavisne Srbije, Hrvati i Srbi koji žive izvan njih su za politologe *nacionalne manjine*. Naravno, politička korektnost kao i prethodno stečena prava, te osjećaj za realnost i stabilnost, ponekad dovode do toga da se umjesto pojma *nacionalna manjina*, koji je za pripadnike tih manjina često uvredljiv i derogativan, naročito s obzirom na iskustvo ugroženosti manjina u prošlosti, zamijeni nekim drugim pojmom, npr. *narodnost* ili *zajednica*, ili opisnim sintagmama – npr. *Hrvati iz BiH*, ili *bosansko-hercegovački Hrvati*.

Stvaranjem *matičnih nacionalnih država*, status onih pripadnika naroda koji ostanu izvan njenih granica, mijenja se i to uvijek tako da se njihov etnički status snižava. U političkom diskursu, međutim, ta se promjena teško prihvaća ili se negira – što dovodi do stalnih tenzija između novostvorenih *matičnih država* i drugih država u kojima sad žive *manjine*. Hrvatska je tako, sa politološkog stanovišta potpuno razumljivo – premda sa političkog i po posljedicama nerazumljivo – degradirala status Srba u Hrvatskoj, kao i Bošnjaka i Slovenaca i drugih nekadašnjih *naroda*, dok je bila dio Jugoslavije, u status manjine. Neki Srbi i mnogi ostali su tu promjenu prihvatili – premda nevoljko i uz mnogo bojazni za vlastitu budućnost. No, Republika Hrvatska, kao ni Republika Srbija, ni do danas nisu prihvatili promjenu statusa Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini, u kojoj odbijaju bilo kakvu transformaciju prema statusu manjine. Stoga obje razvijaju *poseban odnos* prema jednom u biti unutarnje-političkom pitanju odnosa u Bosni i Hercegovini, a nju samu tretiraju kao *poseban slučaj*.

Također, teško je bez rizika podsjećati i na to da je uloga Hrvatske u ratu 1992-1995. bila drukčija od one koju pojam *domovinski rat* opisuje u službenom diskursu: kao isključivo obrambeni, oslobodilački i pravedni rat.⁴ Oni koji to pokušavaju, bilo da žele kritički razmotriti pitanje konstitutivnosti, bilo da govore o ofenzivnoj ili agresivnoj politici tadašnje Hrvatske u Bosni i Hercegovini suočavaju se s etiketom izdajnika, a često i napadima *ad hominem*. Takvi su pokušaji viđeni ne samo kao podrivački s obzirom na interese hrvatskog naroda, nego i kao potencijalno opasni jer otvaraju put eventualnoj i, historijski gledano, poluprisutnoj *stigmatizaciji* Republike Hrvatske zbog uloge raznih režima i sistema u prethodnim ratovima, uključujući i Drugi svjetski rat, u kojem je Hrvatska (tj. NDH) bila okupator u Bosni i Hercegovini. Stigmatizacija je u međunarodnim odnosima vrlo opasna za

³ Na to da je pitanje Bosne i Hercegovine „najveći tabu“ u Hrvatskoj upozorio je u prosincu 2018. IVO BANAC, rekavši: „Mi se ne slažemo oko ničega, ali kada je riječ o Bosni i Hercegovini vlada nevjerojatna, unisona, apsolutno jedinstvena misao da je sve što se tamo Hrvatima događa zlo i da to treba osuditi.“ Usp. pod <https://www.slobodnaevropa.org/a/29643423.html>. Pristup: 20. 03. 2022.

⁴ V. Deklaracija o domovinskom ratu, pod https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html. Pristup: 20. 03. 2022. Za diskurse o domovinskom ratu, v. D. JOVIĆ, *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Zaprešić 2017.

interese svake zemlje koja se njome nađe pogođena, te je stoga interpretacija uloga iz prethodnih perioda važan element u vođenju mnogih suvremenih vanjskih politika⁵.

Hrvatska je u svoj ustav upisala obavezu brige za hrvatski narod koji živi izvan Hrvatske, što se u naročitoj mjeri i na poseban način odnosi na Hrvate u Bosni i Hercegovini.⁶ Stoga njen dominantni dio, bilo da se radi o strankama desnog ili lijevog centra, drži da ima pravo i obavezu da predstavlja (i) interese Hrvata iz BiH. U posljednje vrijeme, naročito u vezi s pozicijom *Željka Komšića* u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine, u Hrvatskoj se razvija koncept *legitimnih predstavnika Hrvata*, te se Komšića ignorira kao navodno nelegitimnog⁷, dok se susreti na najvišoj razini (predsjedničkoj i premijerskoj) održavaju isključivo s predsjednikom Hrvatskog narodnog sabora, *Draganom Čovićem*. U tom kontekstu, Hrvatska određuje tko je, zapravo, predstavnik Hrvata u susjednoj zemlji.

Ona, također, u svojoj vanjskoj politici na visoko mjesto po prioritetu postavlja nastojanje da se u Bosni promijeni izborni zakon. Izborni zakoni u nekoj zemlji su unutarne-političko pitanje. No, legitimiranjem *naroda* (odnosno *konstitutivnih naroda, nacija*) kao primarnog subjekta politike, Hrvatska relativizira granicu između *domaćeg* i *međunarodnog*, te se pozicionira kao zagovornica i akterica *etnopolitike* u međunarodnim odnosima. U tom kontekstu treba razumjeti i nedavnu izjavu predsjednika Hrvatske, *Zorana Milanovića*, da je on predsjednik i Hrvatima u Bosni i Hercegovini.⁸ Na istom tragu bila je i izjava prethodne predsjednice, *Kolinde Grabar-Kitarović*, da Hrvati imaju dvije domovine, ali su „jedna duša i jedan narod“⁹. Kriteriji za stjecanje državljanstva Hrvatske, kao što je primijetio *Igor Štiks*¹⁰ također favoriziraju etničke Hrvate koje se smatra *pozvanima*, dok se neke druge smatra *isključenima*, također po etničkoj osnovi (npr. brojne Srbe i naročito one koji se nisu izjasnili o pripadnosti jednom narodu).

Zbog nedavnog rata, ali i zbog stalnog podsjećanja na navodnu nestabilnost i posebnost Bosne i Hercegovine, iznad svega u svjetlu nedavno započetog rata u Ukrajini, pitanje odnosa prema toj zemlji se u Hrvatskoj često *sekuritizira*. Sekuritizacija je pojam koji dolazi iz sigurnosnih studija i označava proces kojim se neka tema prebacuje iz političke sfere u sigurnosnu. Kad *sekuritizirajući akter* (u ovom slučaju Hrvatska) proglasi neku temu sigurnosnom (npr. pitanje odnosa u Bosni i Hercegovini) za nju vrijede posebna pravila. O njoj se može raspravljati na zatvorenim sastancima (npr. Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost), te ona postaje predmet interesa sigurnosnih institucija (vojske, sigurnosnih službi, policije i sl.).¹¹ Ograničava se

⁵ M. KRSTIĆ, *Strategije destigmatizacije u spoljnoj politici država: studija slučaja spoljne politike Republike Srbije od 2001. do 2018. godine*. Neobjavljena disertacija, Fakultet političkih nauka, Beograd 2020.

⁶ Čl. 10 Ustava Republike Hrvatske ne govori o hrvatskim manjinama u susjednim zemljama nego o „dijelovima hrvatskog naroda u drugim državama“ kojima se „jamči osobita skrb i zaštita Republike Hrvatske“. V. Ustav, <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>. Pristup: 20. 03. 2022.

⁷ Npr. stav Ureda Predsjednice Republike Hrvatske KOLINDE GRABAR-KITAROVIĆ pod <https://www.nacional.hr/ured-predsjednice-komsic-je-nelegitiman-sugovornik-kad-je-rijec-o-medunarodnim-odnosima/>. U njemu se kaže: „Hrvatima nametnuti član Predsjedništva Željko Komšić je personifikacija preglasavanja Hrvata BiH. U nedostatku vlastite vizije i sposobnosti za rješavanje problema unutar BiH, svojom stalnom neutemeljenom protuhrvatskom retorikom dodatno potvrđuje kako nije samo nelegitiman, već nije ni relevantan sugovornik kada je riječ o međudržavnim odnosima ili bilo čemu drugome“. Pristup: 20.03.2022.

⁸ Index vijesti od 22. 09. 2021, Milanović: Ja sam predsjednik Hrvata u BiH, pod <https://www.index.hr/vijesti/clanak/milanovic-ja-sam-predsjednik-hrvata-u-bih/2305604.aspx>. Pristup: 20. 03. 2022.

⁹ Agencijska vijest HINA, Kolinda u BiH: Hrvati imaju dvije domovine ali mi smo jedna duša i jedan narod, pod <https://www.index.hr/vijesti/clanak/kolinda-u-bih-hrvati-imaju-dvije-domovine-ali-mi-smo-jedna-dusa-i-jedan-narod/2135817.aspx>. Pristup: 20. 03. 2022.

¹⁰ I. ŠTIKS, Uključeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj, *Politička misao*, Zagreb 47/1/2010, s. 77-100.

¹¹ Na Bosni i Hercegovini kao pitanju nacionalne sigurnosti posebno inzistira ZORAN MILANOVIĆ. On je u svom pismu premijeru ANDREJU PLENKOVIĆU objavljenom 16. 11. 2020, napisao da „smatra da je sustavno kršenje

prostor za pluralističko i kritičko razmatranje te teme u političkoj sferi. Na činjenicu da u hrvatskim medijima ima sve manje prostora za iznošenje *drugog mišljenja*, npr. onog koje dominira među Bošnjacima ili Srbima ili onima u Bosni i Hercegovini koji se prije svega smatraju pripadnicima *naroda Bosne i Hercegovine*, a ne pripadnicima neke od triju konstitutivnih naroda, ukazuje *Nerzuk Ćurak* u svojoj novoj knjizi „Zašto je Bosna a ne ništa“¹². Kada se govori o BiH, to se često čini bez uvažavanja činjenice da u njoj žive i drugi, a posebno bez uvažavanja činjenice da je Bošnjacima Bosna i Hercegovina jedina domovina, što ni Srbima ni Hrvatima nije – barem ne po diskursima koji dominiraju unutar njihovih zajednica kao i u „političkom Zagrebu“ i „političkom Beogradu“.

Treba, pritom, reći da „politički“ Zagreb nije isto što i „društveni“ Zagreb, kao i to da „politički Zagreb“ nije uvijek bio isti. U njemu je bilo prostora i za ljude kao što su *Stjepan Mešić*, *Vesna Pusić* pa i *Ivo Sanader*¹³. Oni su, naročito u deceniji *detuđmanizacije*, vodili drukčiju politiku prema Bosni i Hercegovini: razgovarali su primarno sa „političkim Sarajevom“, odnosno sa službenim institucijama Bosne i Hercegovine, ne procjenjujući pritom legitimnost i ne vodeći svoju vanjsku politiku kao instrument politike HDZ BiH. I *Ivo Josipović* je kao predsjednik Hrvatske vodio politiku koja je nastojala biti u dobrim odnosima sa svim etničkim narodima u BiH, smatrajući da je u interesu Hrvatske da ima dobre odnose i sa „političkom Banjom Lukom“.

No, u razdoblju nakon *detuđmanizacije*, koje započinje već 2012., tj. odmah nakon završetka pristupnih pregovora s Europskom unijom, a nastavlja se intenzivno nakon 2015 (u doba vlade *Tihomira Oreškovića*), dolazi do obratnog procesa – svojevrsne *demesiđizacije* hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini. Paralelno s povratkom na *tuđmanizam* – i to i na strane ljevice, pokretanjem pitanja imenovanja zagrebačkog aerodroma *Franjo Tuđman*, i na strani desnice, podizanjem spomenika *Franji Tuđmanu* u Zagrebu – dolazi do povratka na etnopolitičku vanjsku politiku prema Bosni i Hercegovini. U toj politici postavlja se pitanje tko je subjekt, a tko objekt u odnosu između „političkog Mostara“ i „političkog Zagreba“. To pitanje postavlja, primjerice, *Božo Kovačević*, kad kaže da Hrvatska možda uopće i nema svoju politiku prema Bosni i Hercegovini nego slijedi politiku HDZ BiH, te stoga Zrinjevac (sjedište Ministarstva vanjskih i europskih poslova) postaje tek glasnogovornik i instrument te politike¹⁴. Takva bliskost ponekad ne vodi dovoljno računa o razlici između stvarnih interesa Republike Hrvatske i interesa Hrvata u Bosni i Hercegovini, te postavlja Hrvatsku u poziciji taoca te politike. To se u 1990-ima pokazalo kao više štetno nego korisno, jer je Hrvatsku skoro dovelo do međunarodne izolacije. U slučaju Srbije, takva je veza sa Republikom Srpskom postala još ozbiljniji *kamen oko vrata*, što je i sama Srbija shvatila, te je već 1993. uvela sankcije Republici Srpskoj, premda je i dalje nastavila financirati i politički podržavati – ne u potpunosti ali u velikoj mjeri – stavove i akcije bosanskohercegovačkih Srba.

Daytonskog sporazuma na štetu hrvatskog naroda u Federaciji Bosne i Hercegovine izuzetno važno pitanje za nacionalnu sigurnost Republike Hrvatske te da bi se o njemu trebalo raspraviti na sjednici Vijeća za nacionalnu sigurnost. Stavljati to pitanje u okvir 'položaja Hrvata u susjednim državama', kako to predlaže predsjednik Vlade, po mišljenju predsjednika Republike neće omogućiti odgovarajuću raspravu i donošenje zaključaka. Pogotovo imajući u vidu da su Hrvati u Bosni i Hercegovini konstitutivan narod i ne može se njihov status staviti u istu ravan sa statusom pripadnika hrvatske nacionalne manjine u drugim susjednim državama.“ Izvor pod <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/milanovic-potegnuo-pitanje-krsenja-daytonskog-sporazuma-na-stetu-hrvatskog-naroda-15031630>. Pristup: 21.03.2022.

¹² N. ĆURAK, *Zašto je Bosna a ne ništa*, Mostar 2021.

¹³ IVO SANADER u svojoj memoarskoj knjizi (*Doba politike, knjiga prva – Detuđmanizacija*, Zagreb 2017) negira da je provodio *detuđmanizaciju* i dovodi u pitanje validnost samog tog pojma.

¹⁴ V. <https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/213849/bozo-kovachevic-raskrinkao-hrvatsku-politiku-na-djelu-ustrajan-rad-na-disoluciji-bih-nasa-vanjska-politika-svela-se-na-zagovaranje-interesa-chovica-koji-zeli-s-ve-hrvate-uchiniti-video.html>. Slično je govorio i IVO BANAC, v. ovdje: <https://www.slobodnaevropa.org/a/-29643423.html>. Pristup: 02. 04. 2022.

Primjerice, može se opravdano pitati je li u interesu Republike Hrvatske da zaprijeti NATO-u i EU-i da će blokirati njihove rezolucije ukoliko u njima ne bude spomenut pojam *konstitutivnosti naroda*.¹⁵ Po tom pitanju, Hrvatska je danas u manjini, a često i izolirana, u euroatlantskim institucijama. To je suprotno njenom cilju da se dublje integrira u njih i da u njima poveća svoju moć kako bi od *male države* postala *mala sila*.

Posebnost važnosti teme Bosne i Hercegovine u hrvatskoj vanjskoj (i unutarnjoj) politici jest i u tome što je ona danas najveći *test tuđmanizma*, odanosti konceptu i viziji koju je oblikovao *Franjo Tuđman* ne samo u doba dok je bio predsjednik Hrvatske, nego i ranije u svojim knjigama, izjavama i člancima. Više ću se tom vizijom baviti u nastavku ovog poglavlja. Ovdje je važno zabilježiti samo da se paralelno sa stvaranjem konsenzusa oko uloge *Franje Tuđmana* u hrvatskom novom nacionalnom identitetu – odnosno o *mitu o Domovinskom ratu*, kako sam ga nazvao u svojoj knjizi „Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj“¹⁶, stvara i novi konsenzus po pitanju odnosa prema *hrvatskom pitanju* u Bosni i Hercegovini. Radi se o neodvojivim stranama istog procesa. Takva izgradnja nacionalnog identiteta na konceptu tuđmanizma postavlja ovo pitanje kao *egzistencijalno* za Hrvatsku. Negiranjem ili slomom tuđmanizma došlo bi do *ontološke nesigurnosti*, jer bi se doveo u pitanje fundamentalni dio identiteta suvremene Hrvatske. Zbog toga je i reakcija na svaki takav pokušaj vrlo burna.

2. Na čemu se temelji ideja o posebnosti Bosne i Hercegovine?

O posebnosti Bosne i Hercegovine može se govoriti i izvan konteksta konstruiranja etno-nacionalnog identiteta, jer postoji dovoljno uvjerljivih argumenata u sferi *interesa* na koje se taj diskurs može osloniti. Ovdje ću navesti samo neke od tih *objektivnih*, interesnotemeljenih elemenata koji se koriste da bi se opravdao takav diskurs. Potom ću se, u sljedećem potpoglavlju, vratiti na identitetske aspekte, kako bih pokušao objasniti bit tuđmanističkog diskursa o Bosni i Hercegovini. Zbog toga što je HDZ u najvećem dijelu suvremene povijesti Hrvatske bio na vlasti, taj je diskurs od fundamentalne važnosti za razumijevanje vanjske politike, naročito u razdoblju 1990-ih kao i u razdoblju povratka tuđmanizmu nakon 2013. On u novim okolnostima dobiva na važnosti zbog konsenzusa o kojem smo upravo nešto rekli.

Na prvom mjestu među takvim objektivnim razlozima su *geopolitički*. Hrvatska ima 1.011 km dugu granicu s Bosnom i Hercegovinom, što čini skoro pola od njene ukupne kopnene granice (2,028 km). Ona praktički „obavija“ Bosnu i Hercegovinu te je iz jednog dijela Hrvatske (npr. iz Vukovara) do drugog (npr. do Dubrovnika) najlogičnije putovati preko Bosne i Hercegovine. BiH je, međutim, i zemlja koja dijeli Hrvatsku na dva dijela – u području oko Neuma. Time stvara eksklavu od južnih krajeva Hrvatske, što je sada djelomično promijenjeno izgradnjom Pelješačkog mosta. U svijesti i podsvijesti građana Hrvatske jest i određena bojazan zbog činjenice da Hrvatska izgleda kao malo koja druga zemlja jer ima relativnu uskoću teritorija na gotovo svakom svom dijelu. Lako je, stoga, argumentirati – naročito dok su uspomene na prethodni rat iz 1990-ih svježije – da bi bilo vrlo teško ili skoro nemoguće braniti Hrvatsku ako bi bila napadnuta iz Bosne i Hercegovine, ili ako bi se nestabilnost prelila preko bosansko-hercegovačko-hrvatske granice u Hrvatsku. Hrvatski raniji problemi sa Srbijom, s kojom ima granicu koja je daleko kraća (318 km), ukazuju na opasnosti koje potencijalno prijete u tom slučaju. Pritom se, međutim, ne razumije i da Bosna

¹⁵ E. ZEBIĆ, Milanovićeva prijetnja NATO-u za jedne 'blamaža' za druge dio 'cirkusa', Radio Slobodna Evropa, pod <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-zoran-milanovic-nato-bih/31307218.html>. Pristup: 03. 04. 2022.

¹⁶ JOVIĆ (bilj. 4).

i Hercegovina može imati slične bojazni od Hrvatske, koja ju obavlja sa dvije od njene tri strane.

S tim su povezani *sigurnosni razlozi* koji se često navode kao razlog za poseban položaj Bosne i Hercegovine u odnosu na Hrvatsku. Jednim dijelom su povezani sa strahom od ponavljanja rata ili od raspada Bosne i Hercegovine, kao i od navodnog povećanog ekstremizma u Bosni i Hercegovini na što je svojedobno, bez iznošenja dokaza, ukazivala predsjednica Hrvatske *Grabar-Kitarović*.¹⁷ Postoji, naročito u službenim narativima formiranim nakon rata iz 1990-ih, i strah od neke eventualne *Velike Srbije*, odnosno od *srpskog sveta*, posebno u svjetlu nedavnih najava visokih funkcionera Srbije (npr. ministra unutarnjih poslova, *Aleksandra Vulina*) da je strateški cilj Srbije ujedinjenje svih Srba.¹⁸ To bi podrazumijevalo, kad bi se ostvarilo, proširenje Srbije duboko uzduž sjeverne granice Bosne i Hercegovine s Hrvatskom i njen dolazak na nešto više od stotinjak kilometara od Zagreba.

Sigurnosna pitanja povezana su, naročito od 2015, s ilegalnom migracijom preko granice Bosne i Hercegovine i Hrvatske. U tom kontekstu Hrvatska je više puta upozoravana na grub i nezakonit tretman migranata. Strah od migranata koji dolaze preko Bosne i Hercegovine povezan je i sa predrasudama prema muslimanima i islamu, te stoga se odnosi i na promjene stanovništva u Bosni i Hercegovini, kad se radi o migrantima iz arapskih zemalja u samu BiH, posebno ako se radi o mjestima uz granicu s Hrvatskom. Jednim je dijelom taj aspekt povezan s *negativnim orijentalizmom*, odnosno s narativom da je Hrvatska – kao granična zemlja – ujedno i „granica civilizacija“, koncept kojeg je *Franjo Tuđman* često spominjao, interpretirajući (na svoj način) teze *Samuela Huntingtona* iz 1990-ih godina. Konačno, otkako je ušla u Europsku uniju, Hrvatska je doista i čuvarica granica EU, naročito kad se radi o granici s BiH, Crnom Gorom i Srbijom, zemljama koje su izvan Unije. Makar privremeno, dok se (ako se?) i te zemlje ne uključe u Europsku uniju, Hrvatska ima ulogu *vojne krajine* Brisela, što pojačava samopercepciju o tome da je granica između Zapada i Ostalih (*between the West and the Rest*). U okviru već prethodno spomenutog procesa sekuritizacije politike prema Bosni i Hercegovini, neki od ovih strahova se namjerno povećavaju time što se prenaplašava, ili čak i konstruira, uglavnom ne sasvim *ex nihil*, opasnost koja navodno prijete iz Bosne i Hercegovine ili zbog nje. Kao što je u svom doktorskom radu ustanovio *Robert Bošnjak*¹⁹, Hrvatska i Srbija na pitanja ekstremizma – a time i na najvažnija sigurnosna pitanja – uglavnom gledaju osvrćući se na stanje u drugim zemljama, a ne u svojoj. Stoga i ne vide ekstremizam koji prijete stabilnosti i miru a ima domaće izvore. Ovo je jedan takav primjer.

Treći razlog za tretiranje Bosne i Hercegovine kao posebnog slučaja jest identitetski. Hrvatska je od 1990. nadalje izrazitu pažnju posvećivala izgradnji novog nacionalnog (i državnog) identiteta. Možda je opravdano reći da je ona bila jedna velika *fabrika nacionalnog identiteta* i ni u čemu drugome nije bila tako uporna i uspješna kao u tome. Razlozi takve pozornosti na pitanja identitetske sigurnosti (odnosno *ontološke sigurnosti*) zaslužuju poseban članak. Neki od njih su u geografiji, drugi u povijesti (u činjenici dubokih podjela u Drugom svjetskom ratu i u socijalističkom razdoblju unutar Hrvatske i među Hrvatima po pitanjima ideologije, uloge religije, odnosa prema socijalizmu i prema nacionalizmu i sl.), treći u kulturnoj podijeljenosti (npr. u činjenici da se jedino u okvirima hrvatskog jezika pojavljuju tri dijalekta

¹⁷ V. vijest N1 TV pod <https://ba.n1info.com/vijesti/a173147-grabar-kitarovic-sa-trumpom-razgovarala-o-ekstremizmu-u-bih/>. Pristup: 03. 04. 2022.

¹⁸ V. agencijsku vijest HINA, Vulin pozvao na ujedinjenje Srba..., pod: <https://www.tportal.hr/vijesti/-clanak/vulin-pozvao-na-ujedinjenje-srba-odmah-se-javila-sefica-diplomacije-bih-ako-se-vucic-ne-ogradi-to-je-potvrda-da-zeli-dio-bih-pripojiti-srbiji-20210719>. Pristup: 03. 04. 2022.

¹⁹ R. BOŠNJAK, *Komparativna analiza suzbijanja ekstremizma u Hrvatskoj i Srbiji od 2000. do 2018. godine: između normativnoga i empirijskoga*. Neobjavljena doktorska disertacija, Fakultet političkih znanosti, Zagreb 2022. Dostupno u online obliku pod <https://dr.nsk.hr/islandora/object/fpzg:1613>. Pristup: 03. 04. 2022.

– čakavski, kajkavski i štokavski), četvrti u sličnosti sa susjednim identitetima koje je – nakon formiranja samostalnih država po raspadu Jugoslavije – „trebalo“ pretvoriti u različite, odnosno što različitije, kako bi se konsolidirala *istost* unutar samog hrvatskog identiteta. Uz to, možda čak i važnije za našu temu, jest i činjenica da je hrvatska vanjska politika mogla uspostaviti svoj identitet, odnosno svoju prepoznatljivost, upravo u pitanjima koja se tiču Bosne i Hercegovine. Bosanskohercegovačko pitanje bilo je u 1990-ima, a ostalo je i do danas, premda u manjoj mjeri, svjetsko i europsko pitanje. Hrvatska je, htjela ona to ili ne, bila pitana o tom pitanju, te je na njega morala dati neki odgovor. Rječnikom teorija vanjske politike, Bosna i Hercegovina je postala *niša* koju je hrvatska vanjska politika mogla koristiti da bi, kao mala zemlja, pokušala postati *malom silom* (*small power*), odnosno da bi postala utjecajnija nego što bi proizlazilo iz njene veličine i utjecaja u globalnoj i europskoj politici.

Nacionalistički karakter hrvatske politike nije samo posljedica razumljive (premda ne i normativno opravdane) situacije u kojoj se našla kao nova zemlja koja je stvorena kroz interetnički sukob unutar nje same, kroz secesionistički sukob sa zemljom u čijem je sastavu bila (Jugoslavijom) i međunarodni sukob sa susjednom zemljom (Srbijom), nego i činjenice da je nacionalizam u Hrvatskoj u 1990-ima bio izrazito uspješan. On je postigao svoje glavne ciljeve: priznatu nezavisnost države, teritorijalnu integraciju koja nije uključivala integraciju svih (npr. srpske manjine, ili barem cijele srpske manjine), etničku homogenost kakvu nikad ranije nije imala (jer je etnički sastav stanovništva promijenjen tako da je broj pripadnika drugih, koji nisu etnički Hrvati, smanjen sa 21 % u 1991. na 9 % 2001. i nadalje), te potom članstvo u NATO i EU-i bez ikakvih međunarodnih sankcija i bez izolacije. Ulaskom u EU, Hrvatska je proglasila završetak njenog pripadanja *Balkanu*, pri čemu je sebe vidjela kao superiornu u odnosu na one kojima to nije uspjelo. Narativ povezan s europeizacijom uključivao je i anti-balkanski koncept, jer se europeizaciju (ne samo u Hrvatskoj, nego i u zemljama EU-e i u zemljama Zapadnog Balkana) smatralo istodobno i *de-balkanizacijom*. *Kroatizacija* je tako išla ruku pod ruku i bila komplementarna s *europeizacijom*. To se kasnije – pa i do danas – koristilo da bi se Hrvate u Bosni i Hercegovini proglasilo *akterima europeizacije*, pri čemu su oni istovremeno bili i akteri promoviranja etnonacionalizma, hrvatskog u ovom slučaju.

Za hrvatski nacionalizam, a onda i za nacionalni identitet Hrvatske i Hrvata koji je oblikovan pod snažnim utjecajem tog nacionalizma – odnosno *tuđmanizma* – Bosna i Hercegovina je važna tema. *Boris Buden* je svojedobno ukazao da su povijesno gledano hrvatski nacionalisti ponekad čak više brinuli o Bosni i Hercegovini nego o samoj Hrvatskoj²⁰. Najdrastičniji primjer bila je fiksiranost ustaškog pokreta na Bosnu i Hercegovinu, na koju se NDH proširila smatrajući da se radi o hrvatskim „prirodnim i etničkim“ prostorima. Takve radikalne vizije hrvatskog nacionalizma govorile su o hrvatskoj granici na Drini, a Banju Luku su čak predvidjele za novi glavni grad takve Hrvatske. Iako je ta koncepcija poražena u Drugom svjetskom ratu, a kasnije i u socijalističkom periodu, formiranjem Narodne / Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, ona nije nestala iz javnog života, premda ju je novi hrvatski nacionalizam, odnosno, tuđmanizma marginalizirao i odbacio, čak i usprkos činjenici da su ranije formirane granice, kao i sama BiH, priznate i u odlukama Badinterove komisije koja je odlučivala o principima priznanja novih država nakon raspada Jugoslavije. U samoj je esenciji hrvatskog (i srpskog, i bošnjačkog) nacionalizma negiranje mogućnosti da jedna višenarodna država, kakva je BiH ostala i nakon ovog zadnjeg rata (premda je došlo do unutarnje homogenizacije u skoro svim mjestima) opstane, da bude prosperitetna i stabilna. U biti je nacionalizma stvaranje, održanje i jačanje *nacionalne* države. Država je proizvod nacije, a potom je nacija (koja je nakon države nova, premda sa preddržavnom održava kontinuitet) proizvod države. Etnonacionalisti smatraju da je *narod*, a ne *država* glavni akter i vanjske

²⁰ B. BUDEN, *Kaptolski kolodvor: politički eseji*, Beograd 2002.

politike i međunarodnih odnosa, naročito ako država nije nacionalna („jednonarodna“) nego *višenarodna*. Etnonacionalizam, koji je korjenito oblikovao samu Hrvatsku, oblikovao je i njenu vanjsku politiku, naročito prema Bosni i Hercegovini.

O tome će biti više riječi u sljedećem dijelu. U njegovu nastavku ću se stoga usredotočiti upravo na identitetska pitanja, a ne toliko na druga, kao što su geopolitička, ekonomska i sigurnosna. Smatram, naime, da se vanjske politike vode ne samo temeljem racionalne prosudbe interesa i moći, nego i temeljem identiteta i iz njih proizašlih *slika* o sebi i drugome. Moj pristup je u tom smislu konstruktivistički – ne samo zbog toga što bih sam zagovarao posebno ovu teoriju i ovakav pristup, nego zato što se sami akteri u ovom slučaju ponašaju prije svega konstruktivistički. Oni smatraju da je zamišljanje zajednice, odnosno nacije, od ključne važnosti za državu koju predstavljaju – u ovom slučaju Hrvatsku. Konstruktivizam polazi od važnosti percepcija, koje su oblikovane zamišljanjem o sebi i drugome. Bosna i Hercegovina je u tom smislu, da parafraziramo *Alexandera Wendta*²¹, ono što Hrvatska od nje čini, a čini tako da je zamišlja (konstruira) i djeluje prema toj slici koju je zamislila (konstruirala). Realnost, tj. stvarnost na terenu, stvarni život ljudi u Bosni i Hercegovini, njihova osobna iskustva, pritom imaju drugorazrednu ulogu. Istina je da ljudi u Hrvatskoj slabo poznaju Bosnu i Hercegovinu, ali zbog slike koja je o njoj oblikovana kroz narative koji oblikuju politički diskurs, o njoj „sve znaju“. To je, dijelom, posljedica činjenice da je osobno iskustvo života u BiH vrlo oskudno, kao što je oskudno i poznavanje stvarnog stanja u Srbiji, Crnoj Gori i drugim zemljama nekadašnje Jugoslavije. Da su bolje poznavali jedni druge, ljudi iz bivše Jugoslavije mnogo bi teže pali pod utjecaj predrasuda i stereotipija koje su vodile u rat. No, još više je stvaranje takve slike posljedica konstruktivističkog pristupa u okviru procesa *zamišljanja nacije* nakon raspada Jugoslavije i stvaranja novih nacionalnih država, u ovom slučaju Hrvatske, onako kako taj proces, za same nacije o sebi ali i o drugima, opisuje *Benedict Anderson* u svojoj kulturnoj knjizi o naciji kao „zamišljenoj zajednici“²². Ključnu ulogu za razumijevanje slike o sebi i drugima ima u hrvatskom slučaju doktrina *tuđmanizma*. Njome se bavim u sljedećem poglavlju.

3. Tuđmanizam: utjecaj na sliku Bosne i Hercegovine u hrvatskoj vanjskoj politici

Hrvatska vanjska politika prema Bosni i Hercegovini je u svojoj osnovi tuđmanistička. Ona je to danas u većoj mjeri nego što je bila u razdoblju od 2000. do 2013, koje se i u Hrvatskoj nazivalo razdobljem *de-tuđmanizacije*. Otkako je ušla u Europsku uniju, Hrvatska se vraća tuđmanizmu, kako u domaćoj tako i u vanjskoj politici. Dolazi do *re-tuđmanizacije*, o čemu sam već ponešto ranije rekao. Koji su glavni elementi te doktrine i kako se ona reflektira u vanjskoj politici Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini?

Premda se uobičajilo, naročito izvan Hrvatske, *Franju Tuđmana* interpretirati kao desnog nacionalistu, ili čak, u radikalnim srpsko-nacionalističkim interpretacijama i neoustašu, njegovi su pogledi prije svega proizvod lijevog nacionalizma, i to revolucionarnog. U intervjuu kojeg je dao *Poletu* krajem 1989. on je sebe opisao kao „hrvatskog čovjeka, marksista, revolucionara i povjesničara“. To niti je moglo biti popularno (1989. godine) niti je bilo slučajno. Kao što sam objasnio u jednom svom ranije objavljenom članku²³, *Tuđmanovo* gledanja na nacionalno i državno pitanje oblikovano je pod utjecajem lenjinističkog i staljinističkog obrasca. Po vlastitim riječima, on se pridružio Komunističkoj partiji – a ne

²¹ A. WENDET, Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization*, 46/2/1992, s. 391-425.

²² A. BENEDICT, *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Zagreb 1990.

²³ D. JOVIĆ, Lenjinistički i staljinistički izvori Tuđmanove politike samoodređenja i odcjepljenja. *Politička misao*, Zagreb 52/1/2015, s. 15-47.

Hrvatskoj seljačkoj stranci – zbog toga što je vjerovao da se nacionalno pitanje (hrvatsko naročito) može riješiti samo revolucijom. Rješenje za njega se ne može postići ni u okvirima wilsonijanskog koncepta koji pod *samoodređenjem* primarno podrazumijeva demokraciju (pravo naroda da o sebi odlučuje kroz demokratske procedure, a ne kroz secesionizam), ni kroz ideje *kulturne autonomije* (razvijene u Austro-Ugarskoj) pa čak ni ako autonomija ima ograničene političke elemente, kao što je to bilo u doba Banovine Hrvatske.

Banovinu je Tuđman smatrao korakom naprijed prema rješenju, ali ne i kao trajno rješenje. Unatoč raširenim vjerovanjima da je za njega Banovina bila uzor i inspiracija, on *Vladka Mačeka* nije nikada uvrstio u red velikana hrvatske povijesti, u koje su spadali *Ante Starčević*, *Stjepan Radić* i *Josip Broz Tito*, dakle, predstavnici nacionalno-svjesne desnice, centra i ljevice. Lenjinistička formula, koja nacionalno pitanje povezuje s revolucijom, te malim narodima priznaje politički subjektivitet i pravo da se odvoje od *vladajućih nacija* koje imaju imperijalne (*veliko-ruske*) ambicije, jedina je koju je vidio primjerenom za hrvatski slučaj. Staljinov dodatak toj doktrini, u obliku dodavanja mogućnosti *odcjepljenja* u formulaciji *pravo na samoodređenje do odcjepljenja*, ostao je sastavnim dijelom ne samo ustava nove socijalističke jugoslavenske federacije, koji je, kao i odluke AVNOJ-a, nastao u staljinističkoj fazi jugoslavenske povijesti, nego je preživio i politički sukob Jugoslavije sa Staljinom. Hrvatsko gledanje na *narode*, pa i na *konstitutivne narode u Bosni i Hercegovini*, u velikoj je mjeri građeno na tim temeljima.

Iz te vizije, *Franjo Tuđman* je na 1990. gledao kao na mogućnost da se napokon ostvare oni ideali i ciljevi koje je komunistički pokret u Hrvatskoj proglasio prilikom formiranja KPH 1937. godine. Prema njima su hrvatski komunisti djelovali i ranije, ali ga kasnije nisu uspjeli ostvariti, bilo zato što su odustali od revolucije i njenih ciljeva zbog oportunitizma, bilo zbog otpora drugih, unitarističkih ili tzv. *velikosrpskih/velikodržavnih* snaga unutar državnog i partijskog aparata. Stvaranje NR/SR Hrvatske u okviru jugoslavenske federacije inicijalno je zamišljeno (barem što se tiče *Tuđmana* i mnogih drugih hrvatskih komunista) kao priznanje prava na samoodređenje do (uključujući i) odcjepljenje koje je u stvarnosti izgledalo više kao neki oblik političko-kulturne autonomije. Tuđmanovi članci, govori i knjige, napisani u 1950-ima i 1960-ima, bili su usmjereni na povratak na izvorno obećanje revolucije, kako ga je on vidio. Ovo je važno naglasiti kako bi se pokazalo da ni hrvatska ljevica – premda je bila okrenuta i inspirirana idejom *internacionalizma* – nije bila ni anacionalna niti anti-nacionalistička. Ona je sebe smatrala stvoriteljicom hrvatske države, te se i danas poziva na AVNOJ-evske granice i na ZAVNOH. Udžbenici povijesti pisani prije 1990. i nakon te godine ne razlikuju se mnogo kad se radi o interpretaciji Kraljevine SHS/Jugoslavije, niti kad se radi o *unitarizmu*, *velikosrpsstvu* i sličnim ključnim mjestima službenog diskursa.

Na toj osnovi, kroz povratak na „izvornu“ revolucionarnu ideju o Hrvatskoj kao suverenoj državi i hrvatskom narodu kao nositelju njena suvereniteta (posebno nakon 1990. kad su drugi nositelji suvereniteta – kao što su *radnička klasa i radni ljudi građani* – nestali iz diskursa, a *građani* su interpretirani kao *hrvatski narod*, nositelj prava na samoodređenje), *Tuđman* otvara vrata i izvorno desnim nacionalističkim doktrinama kao i njihovim promotorima i akterima. Kroz ideju o *nacionalnom pomirenju* i jedinstvu, on dopušta politički povratak i javno djelovanje antikomunističkim i ustaškim elementima, pri čemu uvijek vodi računa da oni budu u podređenoj ulozi, a da stvarnu vlast i dalje obavljaju bivši komunisti. Mnogi od njih su, koristeći Tuđmanov osobni primjer prelaska iz SKH u HDZ²⁴, jednostavno postali dio

²⁴ Od 298 tisuća članova SKH koliko ih je imao 1989. oko 97 tisuća je potom ušlo u HDZ, a 46 tisuća je ostalo u SDP-u (P. M. PICKERING/M. BASKIN, What is to be done? Succession from the League of Communists of Croatia, *Communist and Post-Communist Studies*, 41/4/ 2008, s. 521-540). Od oko 10 tisuća profesionalnih oficira i podoficira Hrvata u JNA, oko 40 % je ostalo u Vojsci Jugoslavije, isto toliko je prešlo u Hrvatsku vojsku, a 20 % je napustilo vojnu službu (O. ŽUNEC/N. PETROVIĆ/D. LUCIĆ/S. GOLUBOVIĆ, *Oficir i časnik* –

nove društvene i političke elite, kao i ostali dio sigurnosnog, vojnog, policijskog, obrazovnog i drugog državnog aparata. Pritom 1990. nije bila 1989. – odnosno, nije bila ono što je 1989. simbolizirala u zapadnim diskursima o njoj. Dok je 1989. simbolizirala navodnu pobjedu liberalizma nad svim alternativnim ideologijama i praksama, 1990. je u Hrvatskoj – kao i u cijeloj tadašnjoj Jugoslaviji – simbolizirala novu šansu za nacionalnu revoluciju. *Tuđman* nije bio liberal, a demokrat je bio ograničeno, kao i drugi u okviru sličnih projekata nacionalnih revolucije. Demokratija je bila prihvatljiva samo tamo gdje smo *mi* (u ovom slučaju Hrvati) u većini. Tamo gdje smo u manjini, demokratija može biti štetna i problematična jer vodi u *preglasavanje*, koje se potom proglašava *unitarizmom* i smatra se neprijateljskim za glavne ciljeve nacionalne revolucije.

Iz te perspektive se može razumjeti i *Tuđmanova* interpretacija višenarodnih država, a posebno Jugoslavije u kojoj nitko (tj. nijedan etnički narod) nije bio u većini. Tuđman je smatrao da države koje u svom temelju nemaju „naciju“ (etnički narod) nego neku ideologiju ili ideju zapravo nemaju budućnosti, jer su trajno nestabilne i dugoročno nemoguće u svijetu nacionalnih država. Odatle je nemoguća bila i Jugoslavija, a isto tako i Bosna i Hercegovina. Hrvatska bi za njega, također, bila nemoguća ili teško održiva da je bila „dvonacionalna“ (dvonarodna). Stoga je među prvim potezima koje je povukao nakon što je došao na vlast u Hrvatskoj bilo ukidanje statusa naroda Srbima (ali i drugim jugoslavenskim narodima – koji su u cijeloj Jugoslaviji, pa tako i u Hrvatskoj kao dijelu Jugoslavije) imali status *naroda*. Na zahtjeve Srbije da se zaustavi trend decentralizacije (koju je Milošević vidio kao preludij u dezintegraciju Jugoslavije) odgovarao je optužbama da se radi o *unitarizmu*. Odbacio je ideje *Ante Markovića* o demokratizaciji Jugoslavije kroz savezne izbore jer bi se time legitimiralo postojanje jugoslavenskog *demos*a, a ujedno i mogućnost *preglasavanja* manjih naroda. Po tom pitanju našao je saveznike i u Srbiji i u Sloveniji, jer su se i jedni i drugi, budući da su bili manjina u odnosu na cjelinu jugoslavenskog stanovništva, protivili tom prijedlogu. Na ideje srpskih nacionalista, pro-komunističkih i anti-komunističkih, koji su negirali postojanje tzv. *novih* naroda, kao što su Makedonci, Bošnjaci (tada još Muslimani) i Crnogorci, odgovarao je tezom da je to pokušaj da se poveća udio srpskog naroda u Jugoslaviji i time stvori većina koja bi potom mogla, kroz demokratske procedure, vladati Jugoslavijom, a sve druge pritom tretirati kao manjine.

Na Bosnu i Hercegovinu je gledao kao na *malu Jugoslaviju*. Ona je to i bila po etničkom kriteriju, jer ni u njoj nije postojala niti jedna jedinstvena nacija (npr. bosansko-hercegovačka), niti etnička većina ijednog od tri konstitutivna *naroda*. Njenu sudbinu povezivao je stoga sa sudbinom same Jugoslavije, smatrajući da ona ne može dugoročno opstati, osim ako joj ne uspije postići ili stvaranje nove, bosansko-hercegovačke, nacije ili većinu jednog naroda u njoj. Pri tome je najizgledniju (premda ne i jedinu) takvu opciju vidio kod Bošnjaka. Kao što nije htio da se stvori jugoslavenska nacija, tako je isto govorio o unitarizmu kod Bošnjaka u BiH. Smatrao je da Bošnjaci, a ni (ustavno nepostojeći Bosanci-Hercegovci) ne mogu stvoriti takvu naciju, kao što nisu mogli ni Britanci stvoriti britansku ili Jugoslaveni jugoslavensku. Odluka Hrvatske da prizna nezavisnost Bosne i Hercegovine 1992. godine temeljila se na uvjerenju da ako to Hrvatska ne učini (uz neophodnu pomoć Hrvata iz BiH koji su na referendumu o nezavisnosti podržali nezavisnost), Bosna i Hercegovina će ostati u „smanjenoj Jugoslaviji“, te će u njoj biti izložena srbizaciji, a nesrpski narodi i marginalizaciji. To nije bilo u interesu Hrvatske.

Pritom je na Bošnjake gledao slično kao i srpski nacionalisti, u biti kao na vjersku zajednicu koja nema dovoljno nacionalne svijesti da želi svoju samostalnu državu, nego ostaje pod

Prelasci vojnih profesionalaca iz JNA u HV, Zagreb 2013). Najveći broj zaposlenika sigurnosnih organizacija je prešao u iste organizacije nove države.

utjecajem što ranijeg imperijalnog koncepta *mileta*, a što pod utjecajem višenacionalnog karaktera Jugoslavije, koja također nije dopuštala formiranje neke posebne države/republike u kojoj bi oni bili većina. Na BiH je socijalistička Jugoslavija također gledala kao na *iznimku*, a Tuđman i kao na *međuzonu* (*zonu između/buffer zone*) koja sprječava ostvarenje nacionalnog jedinstva Hrvata (i Srba). Smatrao je da se identitet i politička orijentacija Bošnjaka može promijeniti i oblikovati izvana, na način da se kroz proces bližeg povezivanja s Hrvatskom, a kasnije i uključanjem u *zapadni* svijet, dugoročno može postići *kroatiziranje*. To je početak ideje o povezivanju *europizacije s kroatizacijom Bošnjaka*. Pritom je Tuđman, kao i drugi hrvatski nacionalisti toga vremena, a i ranijih povijesnih razdoblja, koristio i ideje *negativnog orijentalizma* da bi Bošnjake predstavio kao rezultat ranijih osmanlijskih osvajanja, koji su kao nacija bili priznati u okvirima sada propalog komunističkog gledanja na nacionalno pitanje. U tom je smislu ostao vjeran originalnom uređenju nacionalnog pitanja, kako je ono definirano odlukama AVNOJ-a, a koje je kasnije revidirano priznavanjem Muslimana kao posebne i ravnopravne nacije. Istodobno, donekle se vratio ideji o *našim muslimanima*, koja je razvijena u okvirima austro-ugarskog vokabulara o Bosni i Hercegovini, o čemu piše *František Šitek* u svojoj novoj knjizi (2021) o gledanjima Austro-Ugarske na Bošnjake/muslimane. *Mi* (Hrvati) smo Zapad, oni (muslimani) nisu ali mogu postati, ako se pridruže Zapadu, odnosno Hrvatskoj.²⁵

Iz te vizure je moguće objasniti i najvažnije epizode iz rata u Bosni i Hercegovini 1992. – 1995, barem kad se radi o odnosima Hrvatske i Bosne i Hercegovine. U tom je ratu trebalo, iz tuđmanističke perspektive, *prvo* ojačati hrvatski element u Bosni i Hercegovini i to njegovim direktnim povezivanjem s hrvatskim strukturama. Potreba za tim je postala važna jednom kad je između Hrvatske i Bosne i Hercegovine, po prvi put nakon 1908, uspostavljena državna granica. Ovim je i hrvatski narod ostao razdvojen što je za mnoge njegove pripadnike stvorilo praktične teškoće u svakodnevnom životu. *Drugo*, trebalo je prebaciti svu odgovornost za eventualni raspad BiH kao i za rat na nekog trećeg: na Srbiju i Srbe, a također i na Muslimane/Bošnjake. Na prve temeljem ocjene da osmišljavaju i provode velikosrpski projekt, a na druge temeljem ocjene da žele unitarnu BiH. *Treće*, trebalo je pokazati da Bosna i Hercegovina ne može opstati jer ne može formirati novu naciju ili se osloniti samo na Bošnjake kao neku *temeljnu naciju* Bosne i Hercegovine. Time bi se pokazala razlika između *starih* naroda, kao što su Srbi i Hrvati, i *novog naroda*, Bošnjaka. *Četvrto*, trebalo je iskoristiti ratni sukob da bi se Hrvatska i Hrvati pojavili kao glavni saveznici i *agenti* zapadne politike, kroz tezu o Hrvatima kao akterima europizacije i zapadnizacije, odnosno de-orijentalizacije i de-balkanizacije, Bosne i Hercegovine. *Peto*, kroz politiku stjecanja državljanstva temeljem pripadnosti hrvatskom narodu, trebalo je još dodatno povećati i konsolidirati etničku homogenost same Hrvatske, te učvrstiti izbornu poziciju samog HDZ-a, jedine stranke koja je među bosanskohercegovačkim Hrvatima imala značajniju političku podršku. *Šesto*, trebalo je dodatno inaugurirati i učvrstiti etnopolitiku, tretiranjem naroda, a ne država, kao glavnih aktera međunarodnih odnosa u ovom dijelu svijeta.

Za Hrvatsku je bio odličan Washingtonski sporazum iz 1994. koji je uslijedio nakon otvorenog sukoba između hrvatskih vojnih jedinica i Armije Bosne i Hercegovine i koji je oblikovan pod dominantnim utjecajem SAD-a. SAD-u je sporazum omogućio „povratak na Balkan“ iz kojeg su 1991. „istjerane“, što zbog ignoriranja njihovih savjeta od strane lokalnih aktera, a što zbog europske politike prema kojoj je jugoslavenska kriza bila „trenutak za Europu, a ne za SAD“ (*Jacques Poos*). On je pokazao da Republika Hrvatska u Bosni i Hercegovini nastupa zajedno sa SAD, koje su u to doba bile jedini globalni hegemon. Pritom je Washingtonski sporazum privukao Bošnjake na hrvatsku stranu, kroz u njemu predviđene

²⁵ F.ŠITEK (ur.), *Imagining Bosnian Muslims in Central Europe: Representations, Transfers and Exchanges*, New York /Oxford 2021.

konfederalne veze između Federacije BiH i Hrvatske. Cijena za to je bilo ukidanje Herceg-Bosne. Ali, logika je bila sasvim jasna: ako se BiH već dijeli, a podijelit će se ovako ili onako, bolje je da Hrvatskoj pripadne pola nego samo trećina. U toj konfederaciji Bošnjaci će biti manjina, a uz pomoć Zapada i uz utjecaj Hrvatske bit će istovremeno i „europizirani“ i „kroatizirani“.

Dejtonski je sporazum, pak, prema kasnijim svjedočenjima samih aktera, Hrvatska prihvatila pod uvjetom da se u njemu nađe mjesta za pojam *konstitutivnih naroda*, kao i uz uvjete američke podrške reintegriranju svih područja Hrvatske, uključujući, kroz Erdutski sporazum, i područja Istočne Slavonije, Zapadnog Srijema i Baranje, koji nisu bili integrirani na vojni način u akcijama Bljesak i Oluja. Dejton je viđen, manje-više, kao privremeni sporazum, koji će pokazati da je Bosna i Hercegovina praktički *nemoguća država*. Ona će se, očekivalo se, u dugoročnoj perspektivi podijeliti na Republiku Srpsku i Federaciju koja će u konfederaciji s Hrvatskom biti pod hrvatskim utjecajem. Potpisivanje Dejtonskog sporazuma omogućilo je da Hrvatska konstruira narativ o legitimnoj ulozi *jamca Dejtona*, kojeg je kasnije koristila da bi opravdala politički intervencionizam u unutarnja pitanja Bosne i Hercegovine.

Prethodni pokušaji postizanja sporazuma o miru, kao što je bila ideja o „Uniji triju republika“, bili su Hrvatskoj prihvatljivi, premda bi u tom slučaju Hrvatska dobila manje utjecaja jer bi u Bosni i Hercegovini bila uspostavljena tri entiteta, dok su u Dejtonu stvorena dva, te se moglo računati na utjecaj u više od pola BiH. Hrvatskoj jedino nije bila prihvatljiva ideja o jedinstvenoj BiH bez entiteta i bez posebnog političkog statusa za konstitutivne narode, jer bi, naročito u svjetlu predviđenih demografskih trendova prema kojima su Bošnjaci i postali većina stanovništva, to otvorilo vrata stvaranje demokratske i unitarne Bosne i Hercegovine.

Kroz Dejton su Bošnjaci trostruko „sputani“: oni nemaju svoju federalnu jedinicu nego je dijele s Hrvatima, ta je jedinica u konfederaciji s Hrvatskom (koja se kasnije nije materijalizirala), a uz uspostavljanje izvanjskih ograničenja unutarnje suverenosti spriječena je mogućnost da se odluke donose na načelu *jedan čovjek – jedan glas* te je umjesto toga uspostavljen sistem odlučivanja konstitutivnih naroda, čime su oni dobili praktički mogućnost da se pojave kao *veto-igrači*. To je naročito odgovalo najmanjem od tri naroda – Hrvatima. Uz odredbe iz vlastitog ustava, Hrvatska je tako dobila mogućnost da blokira Bosnu i Hercegovinu, sve dok održava bliske odnose s Hrvatima u BiH. Time se može objasniti i tako velika bliskost da se ponekad čini kako politiku Zagreba zapravo oblikuje Mostar.

Što se dogodilo od Daytona do danas u Bosni i Hercegovini? Jesu li se ova predviđanja i ovi planovi ostvarili? Odgovor je složen i sastoji se i od potvrdnog i od negacijskog odgovora. Dayton je doista zamrznuo odnose u Bosni i Hercegovini i onemogućio je njeno pretvaranje u liberalnu demokraciju. Bosna i Hercegovina je i dalje *poseban slučaj*, zemlja čija je vanjska suverenost u potpunosti priznata ali je unutarnja suverenost ograničena i kontrolirana kroz Ured visokog predstavnika i intervencije Srbije i Hrvatske u njena unutarnja pitanja (npr. pitanje izbornog zakona i sl). S druge strane, nije se ostvarilo predviđanje o nekom slabljenju uloge Bošnjaka i njihovom eventualnom *kroatiziranju* (ili *srbiziranju*). Bošnjaci i dalje imaju snažnu podršku Zapada, prije svega SAD-a, i to direktnu. Uloga Hrvata i Hrvatske kao nekog posrednika i aktera pozapadnjivanja Bošnjaka i Bosne i Hercegovine se nije ostvarila i postala je jedan od izvora nesporazuma i povremenih tenzija Hrvata sa SAD-om i naročito s nekim akterima unutar Europske unije. Bosna i Hercegovina se nakon rata pokazala iznenađujuće stabilnom zemljom, što je u političkom smislu možda nedostatak jer onemogućava reforme²⁶

²⁶ U tom smislu, grupa istraživača pod nazivom *Balkans in Europe Advisory Group* (BiEPAG) upozorila je na *stabilokraciju*, pojam kojim označava politiku sprječavanja promjena, posebno dubljih i važnijih, pod izgovorom očuvanja stabilnosti. V. F. BIEBER, What is a stabilitocracy?, blog objavljen pod <https://biepag.eu/article/what-is-a-stabilitocracy/>. Pristup: 03. 04. 2022.

ali je prednost u sigurnosnom smislu. Ovaj aspekt sada postaje sve važniji u okviru obnove geopolitičkog pristupa međunarodnim pitanjima. Otkako je rat prestao do danas nije bilo nijednog iole ozbiljnijeg pokušaja obnove rata ili inter-etničkog nasilja, što je svakako golem uspjeh samog Daytonskog sporazuma.

Istovremeno, u samoj Hrvatskoj se nakon 2000. pa do ulaska zemlje u Europsku uniju vodila politika svojevrsne djelomične *detuđmanizacije*. Ključni akteri te politike bili su predsjednik *Stjepan Mesić* (i kasnije *Ivo Josipović*) i premijer *Ivo Sanader* (kasnije i *Jadranka Kosor*). U fazi pristupanja Hrvatske Europskoj uniji, bilo je važno pokazati da je Hrvatska zainteresirana da ima konstruktivnu ulogu u poticanju obnove pokidanih veza sa drugima u regiji Zapadnog Balkana, pa je time Zapad posvećivao naročitu pozornost odnosima Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom. Hrvatska politika je u tom razdoblju razgovarala sa Sarajevom, a kasnije i s Banjom Lukom, a ne samo sa Mostarom. Ta je politika vođena pod sloganom *preko Balkana do Brisela* jer je bilo važno pokazati da Hrvatska na Balkanu, kojeg „napušta“ ulaskom u Europsku uniju, ima konstruktivnu ulogu.

To se promijenilo nakon što je Hrvatska ušla u Europsku uniju odnosno nakon što je (2011.) završila pregovore s njom. Tada je u Hrvatskoj došlo do obnove etnonacionalizma, odnosno do napuštanja politike detuđmanizacije. Započela je faza *de-mesićizacije* hrvatske unutarnje politike (kroz dovođenje u pitanje statusa manjina i pokušaje odstupanja od odredbi ustavnog zakona o manjinama) kao i hrvatske vanjske politike (kroz obnavljanje favoriziranja etnopolitike i u odnosima sa Bosnom i Hercegovinom i sa Srbijom).

4. Hrvatska u Europskoj uniji i pitanje Bosne i Hercegovine

Hrvatska je ulaskom u EU-u 2013. prema vlastitom razumijevanju napustila Balkan. Time je oslabila svoju poziciju u zemljama preostalog Zapadnog Balkana. No, obnova tuđmanističkog narativa u njejoj vanjskoj politici obnovila je i interes za interveniranjem u te zemlje, a prije svega u Bosnu i Hercegovinu. Nova politika je tražila svoj novi identitet, kojeg nije mogla naći u nekoj drugoj temi, premda je to pokušala inicijativom za vođenje *feminističke vanjske politike* (u doba ministrice *Vesne Pusić*), nuđenjem usluga Ukrajini kako bi se iskustva mirne reintegracije u Hrvatskoj prenijela na tu zemlju (u doba *Andreja Plenkovića*) kao i pokušajem da bude aktivniji faktor u vezi s Afganistanom (kroz sudjelovanje u okviru NATO-vih trupa u toj zemlji). U tim pitanjima Hrvatska nije mogla imati značajnijeg utjecaja koji bi zemlju od male države pretvorio u *malu silu*, ali je brzo otkrila da je sada i zapadni akteri pitaju za mišljenje o Bosni i Hercegovini. Čak i kad je u jednom kratkom momentu poželjela da se više ne bavi tim pitanjem, na njega su je vraćali ovakvi upiti sa strane.

Hrvatska danas pokušava svoje članstvo u Europskoj uniji iskoristiti kako bi u Bosni i Hercegovini postigla posebne ciljeve. Oni su u svojoj biti tek neka modernizirana i umjerenija verzija stare tuđmanističke politike. Hrvatska ljevica, ako ju se i dalje tako može zvati nakon što je napustila većinu ideoloških temelja klasične lijeve politike, danas naglašava da je Tuđman izvorno ljevičar i traži načina da pokaže da je pogrešno optuživati je kao anacionalnu ili manjkavu po pitanju *domoljublja*. Taj se konsenzus o Tuđmanu također prelio i na konsenzus lijevih i desnih *europarlamentaraca* iz Hrvatske po pitanju uređenja Bosne i Hercegovine.²⁷ Oni danas glasaju zajedno, podržavajući jedni druge kad se u Europskom parlamentu predlažu rezolucije ili pozicije o BiH. Takvog jedinstva po drugim pitanjima nema. Također, danas *lijevi* hrvatski predsjednik, *Zoran Milanović*, kritizira HDZ za

²⁷ V. A. PALOKAJ, Europarlamentarci raspravljaju o rezoluciji o BiH, hrvatski zastupnici posebno inzistiraju na jednom amandmanu, pod: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/europarlamentarci-raspravljaju-o-rezoluciji-o-bih-hrvatski-zastupnici-posebno-inzistiraju-na-jednom-amandmanu-15082810>. Pristup: 03.04.2022.

kompromiserstvo i popuštanje kad se radi o stavu Europske unije i NATO-a u vezi s Bosnom i Hercegovinom. On je nedavno čak zaprijetio da će blokirati rezoluciju NATO-a ako u njoj ne bude spomenut pojam *konstitutivnih naroda* u vezi sa BiH, te je kritizirao vladu zbog prihvaćanja jednog dokumenta u kojem se govorilo o BiH, a nije spomenut taj pojam.²⁸ U interesu je Hrvatske da se proces proširenja na Zapadni Balkan nastavi, jer bi se jedino tako održala mogućnost da se utječe na Bosnu i Hercegovinu. Ako taj proces stane, Hrvatska bi izgubila jedini snažniji instrument kojeg ima kako bi ostvarila svoje strateške ciljeve.

Umjesto politike *preko Balkana do Brisela* sada se Hrvatska oslanja na politiku *preko Brisela na Balkan*. Ona koristi svoj novi status – i novu moć koja proizlazi iz tog statusa – da bi uvjetovala ulazak Srbije i BiH ispunjenjem političke volje Zagreba. To je slična politika koju su ranije i druge zemlje-članice koristile prema zemljama-kandidatkinjama. Grčka je više od 20 godina blokirala Sjevernu Makedoniju sve dok s njom nije postigla zadovoljavajući sporazum koji se također ticao identitetskih pitanja. Slovenija je na sličan način blokirala Hrvatsku po pitanju razgraničenja u Savudrijskoj vali/Piranskom zaljevu. Bugarska također danas koristi identitetska pitanja da bi postavila dodatne prepreke i uvjetovala ulazak Sjeverne Makedonije u Europsku uniju. Štogod o tome mislili u nekom apstraktno-moralnom smislu, iz realističke je perspektive razumljivo da države koriste instrumente koje imaju na raspolaganju da bi postigle svoje ciljeve i ostvarile svoje nacionalne interese. Istodobno, politika uvjetovanja je nepopularna i ponekad smanjuje stvarni utjecaj onih zemalja koje je koriste jer ih izolira u institucijama Europske unije i NATO-a.

S obzirom da je vlada *Andreja Plenkovića* proklamirala da je daljnja integracija u euroatlantske strukture glavni cilj njene vanjske politike, može se dogoditi da taj cilj postane teško ostvariv ako se Hrvatska ne emancipira od partikularnih interesa Hrvata u Bosni i Hercegovini i ne postavi svoje interese na prvo mjesto. Treba zapamtiti ove ocjene, naročito u svjetlu bliskosti između HDZ BiH i Republike Srpske (posebno *Milorada Dodika*). Bliskost sa HDZ BiH već i sada dovodi Hrvatsku u neobičnu i za nju donekle riskantnu poziciju da hrvatski predsjednik zagovara *Milorada Dodika*, a one koji slijede politiku uvođenja sankcija prema njemu proglašava izdajnicima hrvatskih interesa.²⁹

Međunarodne okolnosti – naročito u zadnje vrijeme – također idu na ruku etnopolitičkom pristupu. Nacionalizam već neko vrijeme jača u pojedinim državama-članicama Europske unije, kao što su Mađarska, Poljska i Slovenija. I u tim se zemljama može opravdano postaviti pitanje jesu li 1989. shvatile kao primarno liberalne ili kao primarno nacionalne revolucije kojima su obnovile svoju suverenost u odnosu na SSSR i Jugoslaviju, da bi danas djelovale suverenistički unutar same Europske unije, ponekad je izjednačavajući sa Sovjetskim Savezom. Suverenističke pozicije u Europskoj uniji su također ojačale i kriza globalnog kapitalizma (iz 2007), i migrantska kriza (iz 2015), i pandemijska kriza (iz 2020). Napad na SAD (2001) pokrenuo je val stigmatiziranja islama i muslimana a time i sekuritizaciju zapadnih društava. To se sve reflektira i na jačanju anti-muslimanskog nacionalizma u cijeloj regiji.

Istovremeno je proces proširenja Europske unije zastao jer se Unija, po mom sudu pogrešno, odlučila za de-facto zaustavljanje proširenja. Time je Zapadni Balkan isključen iz članstva. To je u njemu stvorilo anti-zapadno raspoloženje, frustracije i osjećaj nesigurnosti. Mnogi se osjećaju odbačenima, što vanjski akteri (SAD, Rusija, Kina, Turska, UK i arapske zemlje)

²⁸ V. F. VELE, „Hrvatski Dodik“: Za čiji račun milanović želi da blokira NATO veze sa BiH?, pod <https://radio-sarajevo.ba/metromahala teme/hrvatski-dodik-za-ciji-racun-milanovic-zeli-da-blokira-nato-veze-sa-bih/420762>. Pristup: 03. 04. 2022.

²⁹ Za izjavu Z. MILANOVIĆA v. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/milanovic-ko-glasa-za-sankcije-dodiku-hrvatski-je-izdajnik/2334933.aspx>. Pristup: 03. 04. 2022.

danas koriste da bi utjecali na unutarnje procese ovih zemalja. Budući da je Bosna i Hercegovina jedan od simbola uspjeha zapadnih intervencija u doba kad je Zapad bio liberalno-demokratski, danas ona postaje potencijalna meta onima koji žele destabilizaciju Zapada.

Rat u Ukrajini, prvo 2004, a onda ovaj aktuelni iz 2022. re-traumatizira bosansko-hercegovačko društvo u kojem se mnogi prisjećaju prethodnog rata i strahuju od njega. Strah stvara potrebu za samoobranom, a samoobrana jednih vodi u samoobranu drugih i time se sam narativ o ratu pretvara u vektor formiranja mogućnosti da se on i dogodi. Nacionalizam se ponovno nudi kao potencijalno rješenje za probleme s kojima se društva suočavaju.

Pa ipak, zadnji događaji u vezi sa ukrajinskom krizom mogu imati i pozitivne efekte na transformaciju Bosne i Hercegovine prema nekom novom, post-protectoratskom i demokratskom, u potpunosti suverenom projektu. Taj je rat, barem u svojoj inicijalnoj fazi, ujedinio Zapad i ukazao mu na značaj geopolitičkih pristupa. Upozorio je i na opasnost podriivanja zapadnih interesa, kroz destabilizaciju zemalja koje nisu u NATO-u i EU-i, kao što je Bosna i Hercegovina. Inicijalni odgovor uključivao je i ojačanje snaga EUFOR-a, te dodatne garancije da Zapad nije zaboravio na mir i stabilnost te zemlje. Zbog ovog rata je postalo daleko nepopularnije zagovarati ruske interese ili biti saveznik s Rusijom. To je oslabilo poziciju Republike Srpske, a time i etnopolitičke pristupe u Bosni i Hercegovini, uključujući i hrvatske. Već u prvim danima ukrajinskog rata, vidjeli smo da su zagovornici etnopolitike postali znatno tiši nego što su bili prije njega. Opasnost za poticanje rata sada više prijeti od strane onih revizionističkih snaga među Bošnjacima koji nezadovoljni Daytonskim sporazumom pokušavaju postići veće i radikalnije promjene strukture Bosne i Hercegovine nego od secesionističkih snaga kod Srba i Hrvata. Čak i da Republika Srpska proglasi nezavisnost, malo je vjerojatno da bi tu nezavisnost bilo tko priznao, osim možda Rusija i njeni danas malobrojni saveznici. S druge strane, kompromitiranje Rusije i njeno daljnje stigmatiziranje potaći će ambicije Bošnjaka da iskoriste ovu šansu.

Hrvatska politika odnedavno govori da se protivi dvjema *krajnostima*, unitarizmu i separatizmu, te da zagovara politiku ravnopravnosti triju konstitutivnih naroda koja jedina može osigurati opstanak Bosne i Hercegovine. Iz svih prethodno objašnjenih razloga se može reći da tom narativu treba pokloniti samo djelomično povjerenje, budući da u stvarnosti Hrvatska i vođstvo Hrvata u BiH postavljaju i ozbiljne prepreke za stvarno funkcioniranje Bosne i Hercegovine. U okolnostima ruskog rata protiv Ukrajine, Hrvatska se kao članica NATO-a i Europske unije nalazi u ambivalentnom položaju po pitanju zahtjeva koje ima u odnosu na Bosnu i Hercegovinu. S jedne strane, Zapad ne želi da se bilo čime naruši postignuto jedinstvo, pa Hrvatska ima šansu da u tim okolnostima dobije određene ustupke za svoju politiku prema BiH. S druge strane, mora paziti da se ti zahtjevi ne shvate kao ultimatum, koji bi u ovim okolnostima mogli za samu Hrvatsku biti vrlo kontraproduktivni. Dok je predsjednik Milanović možda prije ukrajinske krize i mogao prijetiti vetom i blokiranjem NATO-a, sada bi takav pokušaj bio odbačen i proglašen neprijateljskim.

Centralno pitanje, međutim, ostaje povezano sa sudbinom politike proširenja EU prema Zapadnom Balkanu. Otkako je počeo rat u Ukrajini, mnogi Europljani vide Ukrajinu kao granicu između Istoka i Zapada. Ako je, pak, granica u Ukrajini, onda nije na Balkanu. Balkan, stoga, postaje definitivno dio Zapada. Slika Europe se u tom smislu mijenja, te je lakše argumentirati da Zapadni Balkan treba inkorporirati u europske strukture i okvire. Time bi se, uostalom, Europska unija *konsolidirala* i *popunila*, a ne bi se – geografski naročito – *proširila* na istok. Tu novu *mentalnu mapu* Europe trebalo bi iskoristiti za brzo proširenje Unije na cijeli Zapadni Balkan, uključujući i Bosnu i Hercegovinu.

U okolnostima rata, Ukrajina je zatražila da ju se odmah primi u Europsku uniju, ili barem da dobije status kandidatkinje za članstvo. U tim istim okolnostima je javno mnijenje, u ključnim zemljama-članicama, skloni podržati taj zahtjev. No, primanje zemlje u ratu nije realno, čak ni kao simbolički čin. Za Zapadni Balkan je važno da ne bude preskočen. Primanjem Balkana u EU-u završio bi se onaj prethodni rat (na Balkanu). Potrebno je najprije ukloniti posljedice prethodnog rata, zbog kojeg je Zapadni Balkan i dalje izvan EU, prije nego se pozabavimo posljedicama ovog sadašnjeg rata. Primanje Zapadnog Balkana u EU-u bio bi snažan pozitivan signal i Ukrajini, da će, po završetku rata, i ona imati mogućnost pridruživanja, ako to bude htjela. Naravno, pod uvjetom da rat ne završi ruskom pobjedom.

Ulazak Zapadnog Balkana, pa i Bosne i Hercegovine, u Europsku uniju ne bi sam po sebi bio onoliko problematičan za Rusiju koliko bi bio njen eventualni ulazak u NATO, jer Rusija ne uzima EU-u ozbiljno. Međutim, može se očekivati otpor onih unutar Bosne i Hercegovine koji smatraju da bi članstvo zemlje u Europskoj uniji onemogućilo separatizam. Ni jedna zemlja-članica Europske unije nije se raspala niti je iz ijedne od njih neki dio postao nezavisan kroz odvajanje. Ako političke okolnosti u Republici Srpskoj ostanu iste kakve su i danas, može se očekivati otpor takvom razvoju. Prethodno iskustvo raspada Jugoslavije podučava nas da postoji direktna veza između separatizma i protivljenja europskoj perspektivi države iz koje se separatisti žele izdvojiti. Slovenci su 1990. promovirali parolu *Europa sad (Evropa zdaj)* ali su se čvrsto protivili ulasku Jugoslavije u EU. Smatrali su da bi ulazak Jugoslavije u Europsku uniju jednom i zauvijek onemogućio Sloveniju da postane nezavisna država. Nad Slovenijom bi u tom slučaju bio uspostavljen još jedan nadnacionalni *poklopac*, pa bi uz jugoslavenski bio još jedan, evropski. Istraživanja koja sam proveo³⁰, pokazuju da se slovenski separatizam razbuktao upravo u momentu kad je Jugoslaviji ponuđena perspektiva relativno brzog ulaska u Europsku uniju, što je uvjetovano unutarnjom konsolidacijom i demokratizacijom. Konsolidacija i demokratizacija, a time i međunarodna legitimizacija višenacionalnih država nije nešto što bi pozdravili oni separatisti koji tvrde da su višenacionalne države nemoguće. Upravo suprotno, to ih uznemirava. Stoga se može očekivati da bi neka slična ponuda za članstvo Bosne i Hercegovine mogla dodatno destabilizirati tu zemlju.

Ulazak u Uniju za zemlje Zapadnog Balkana bi trebao biti zajednički ne samo iz navedenih razloga, nego i zbog toga što nas dosadašnje iskustvo uči da svaka zemlja sa ulaskom u Evropsku uniju ima nerazjašnjene odnose sa susjednim zemljama koje nisu ušle u Uniju i da ona koristi svoj novi status kako bi otežala njihov ulazak dok ne pristanu na posebne uvjete koji ovoj državi članici odgovaraju. Sve bi države Zapadnog Balkana trebali ući u Uniju istodobno i po mogućnosti što prije. Ako Srbija bude ulazila u EU istodobno sa BiH, ona će djelovati konstruktivno i utjecat će na Republiku Srpsku da ne onemogućava ulazak Bosne i Hercegovine, jer time onemogućava i ulazak Srbije. Regionalna suradnja je nemoguća sve dok se zemlje natječu da uđu prije svojih susjeda, kako bi ih potom pokušale blokirati. Takvu politiku je ranije vodila Grčka u odnosu na (Sjevernu) Makedoniju, a sada s tim nastavlja i Bugarska, također po identitetskim i unutarnje-političkim pitanjima. To isto radi i Hrvatska, postavljajući kao uvjet pitanja izborne reforme i statusa Hrvata u Bosni i Hercegovini, kao i pitanja interpretiranja prethodnog rata, pronalaženja nestalih osoba i ratne odštete u odnosu na Srbiju. Pojedinačni prijem zemalja u Europsku uniju postao je instrument kojim se odnosi među zemljama u regiji pogoršavaju.

³⁰ D. JOVIĆ, The Slovenian-Croatian Confederal Proposal: A Tactical Move or an Ultimate Solution?, u: L.COHEN/J. DRAGOVIĆ-SOSO (ur), *State-Collapse in South-Eastern Europe. New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration*, West Lafayette 2008, s. 249-280.

Premda ulazak u Europsku uniju ovisi daleko više o zemljama-članicama nego o zemljama-kandidatkinjama, i one moraju voditi politiku kojom se ulazak ne otežava. Moraju pomagati sebi samima. U tom kontekstu, važno je da plašenje ratom kao i ratna retorika unutar same Bosne i Hercegovine prestane, kao što je važno i da prestanu prijetnje separatizmom ili blokiranjem institucija i procesa. Bosna i Hercegovina ima jake zapadne garancije koje većina drugih zemalja nema. Zapad je investirao vrlo mnogo vlastitog ugleda, novca, ekonomske pomoći, političke podrške pa i sigurnosne pomoći, da bi tek tako dopustio raspad Bosne i Hercegovine. Građani u Bosni i Hercegovini, kao i političari iz te zemlje, trebali bi vidjeti da je raspad Bosne i Hercegovine nemoguć sve dok se Zapad ne raspadne kao politički akter. Plašenje ljudi ratom i separatizmom je direktno usmjereno protiv zapadne politike u BiH i na Zapadnom Balkanu općenito.

Istodobno je neophodno da se u Bosni i Hercegovini povede ozbiljna i smirena rasprava o budućnosti zemlje. Ako su doista u njoj svi nezadovoljni postojećim stanjem, a izgleda da je tako, ne samo kad se radi o tri *konstitutivna naroda* nego i kad se radi o onim građanima koji pripadaju prije svega *državnom narodu Bosne i Hercegovine* i koji se odbijaju politički aktivirati i identificirati kao pripadnici nekog od etničkih naroda, onda je važno da učine nešto kako bi oblikovali *novu* Bosnu i Hercegovinu. Oni koji doista žele povratak suverenosti u Bosnu i Hercegovinu, moraju pokazati da su u stanju preuzeti suverenitet iz ruku visokog predstavnika i vanjskih aktera koji ga danas ograničavaju iz straha od obnove neprijateljstava i prihvatiti ga u svoje ruke. Moraju pokazati da se prijenos suvereniteta ovog puta može dogoditi bez opasnosti da on „ispadne iz ruku“ i razbije se, onako kako se to dogodilo 1992. godine. Zapad ima i druge poslove, naročito u svjetlu ukrajinske krize, te bi vjerojatno rado „napustio“ Bosnu i Hercegovinu, kao što je napustio Afganistan prije samo godinu dana. Ali, mora biti uvjeren da to neće uzrokovati novi rat.

Građani Bosne i Hercegovine dosad nikad nisu imali mogućnost da sami odluče o sudbini Bosne i Hercegovine i o unutarnjem uređenju svoje zemlje. ZAVNOBiH je imao revolucionarni, a Dayton antiratni legitimitet, ali ni jedan ni drugi nisu bili rezultat demokratskog *historijskog dogovora* građana Bosne i Hercegovine. Jedino se kroz takav dogovor o *post-protectoratskoj* Bosni i Hercegovini ona može konstituirati kao demokratski legitimirana i dugoročno stabilna zemlja, u kojoj njeni građani postaju njeni suvereni, odnosno vlasnici. Prethodni pokušaj da se Bosna i Hercegovina demokratski legitimira, kroz referendum o nezavisnosti od 29. veljače i 1. ožujka 1992. vodio je, nažalost, u rat. Pitanje je, također, koliko je taj referendum bio legitiman, s obzirom da je održan u uvjetima ratne opasnosti te je stoga bio manjkav po kriterijima *free and fair* (slobodnog i fer) odlučivanja. Potrebno je stoga potvrditi da građani Bosne i Hercegovine žele opstanak vlastite zemlje.

Važno je zbog navedenog da sve strane involvirane u takav dogovor otvoreno i bez ikakvih prijetnji i ultimatumata definiraju svoje interese i da sve druge strane o njima razgovaraju u dobroj vjeri, bez apriornog odbacivanja i bez optužbi drugih strana, bilo za pokušaj da dominiraju nad ostalima, bilo za pokušaj uništenja Bosne i Hercegovine. Pritom je neophodno prihvatiti realnost i da se ona pokuša promijeniti tako da se nitko ne osjeti isključenim iz dogovora. Mnogi Srbi i Hrvati strahuju da će u takvoj novoj, demokratskoj i potpuno suverenoj, Bosni i Hercegovini postati manjina, a time i da će biti isključeni iz odlučivanja kroz *preglasavanje* i *ponišćavanje*. Jedan broj njih smatra doista da Bosna i Hercegovina ne treba uopće postojati, ili da nije realno da postoji kao demokratska i suverena zemlja. Međutim, ima i mnogo onih koji se s razlogom, poučeni prethodnim iskustvom ili na temelju promatranja što se događa manjinama u drugim zemljama regije, plaše Bosne i Hercegovine u kojoj bi itko mogao dominirati nad drugima, iako nisu protiv same Bosne i Hercegovine.

S druge strane, i Srbi i Hrvati – kao i susjedne zemlje Srbija i Hrvatska – moraju razumjeti da je Bosna i Hercegovina Bošnjacima *jedina domovina*, te da su oni (Bošnjaci) u njoj sada

većina stanovnika. Zašto bi bilo pravedno da Hrvati imaju dvije domovine, a Bošnjaci samo pola svoje jedine domovine? Zašto bi bilo pravedno da Srbi imaju državu i po (Srbiju i Republiku Srpsku), a Bošnjaci samo polovinu ili čak i samo trećinu (kao jedan od tri *konstitutivna naroda*) države? Ta pitanja realno postoje i treba ih detabuizirati i o njima otvoreno i konstruktivno razgovarati. Najbolje je to činiti u okviru neke nove *ustavotvorne skupštine* koja bi obuhvaćala ne samo političare nego i one javne ličnosti, intelektualce, predstavnike civilnog društva i građane koji žele mir, stabilnost i demokratski razvoj Bosne i Hercegovine. Takvih ljudi ima mnogo više nego što nam današnji glasnogovornici nacija govore.

Bosna i Hercegovina jest po mnogočemu *iznimka i poseban slučaj*. Pitanje je kako da postane *zemlja kao svaka druga*, bez da nužno postane ono što sada nije. Ograničene su mogućnosti da bilo koja zemlja bude ono što nije. Takve transformacije neće se dogoditi ni nekom politikom *eupeizacije* ni politikama *etnonacionalizma* koje promoviraju opasne iluzije da će neki od naroda nestati ili da će biti uspješno isključen iz procesa političkog odlučivanja. Obje politike – konstruktivističke i zasnovane na iluzijama i utopijama iz prošlosti – pokazale su se neuspješne, upravo na slučaju Bosne i Hercegovine. Vrijeme je, stoga, za nove politike.